

ეკონომიკური თეორიის თანაგეგმვის პრობლემები

საქართველოში უმაღლესი განათლების განვითარების ფუნდამენტური პრობლემების პოლიტიკონომიური ანალიზი

ვლადიმერ ბასარია

ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი,
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი

შესავალი

ეკონომიკის განვითარების საქმეში განათლების გადა-
მწყვეტ და უმნიშვნელოვანეს როლზე ბევრი საუბარი ზედმე-
ტია: განათლების ხარისხის არასაკმარისი დონე, კვალიფიცი-
ური კადრების სიმცირე აფერხებს წარმოების გაფართოება-
- განვითარებას, ხელს უშლის ახალი სამუშაო ადგილების შექმ-
ნის პროცესს, ზრდის დაუსაქმებლობას.

არაერთი კვლევითაა დადასტურებული, რომ საქართველო-
ში უმუშევრობისა და მცირეშემოსავლიანობის მაღალი დონე
დიდწილად უკავშირდება ქვეყნის საგანმანათლებლო სისტე-
მის, მათ შორის უმაღლესი საგანმანათლებლო სისტემის გა-
უმართაობას: იშვიათი გამონაკლისის გარდა, საქართველოს
უმაღლესი სასწავლო დაწესებულებები დაბალანაზღაურებადი
სამუშაო ადგილებისთვისაც კი ვერ აწარმოებენ შესაბამისი კვა-
ლიფიკაციის სამუშაო ძალას, რომ აღარაფერი ვთქვათ მაღალი
მოთხოვნის მქონე სამუშაო ადგილების უზრუნველყოფაზე.

გასაგებია, რომ ქვეყანაში უმაღლესი საგანმანათლებლო
სისტემის მძიმე მდგომარეობაში ყოფნა მიზეზების ერთობლი-
ობითაა გამოწვეული, ხოლო ათწლეულების განმავლობაში და-
გროვილი პრობლემების დაძლევა სხვადასხვა მიმართულებით
ძირეული, კომპლექსური ღონისძიებების გატარებითაა შესაძ-
ლებელი მხოლოდ. უმაღლესი განათლების დონის მთლიანობა-

ში ამაღლება წარმოდგენილია სასწავლო დაწესებულებების სათანადო აღჭურვის, მეცნიერებისა და კვლევების დაფინანსების, სასწავლო პროგრამებში არსებული ნაკლოვანებების გამოსწორების, პროფესორ-მასწავლებლების კვალიფიკაციის ამაღლების, ხარისხიანი სახელმძღვანელოების დეფიციტის აღმოფხვრისა თუ ბევრი სხვა ამოცანის გადაწყვეტის გარეშე.

ამასთან ერთად ვფიქრობ, რომ უმაღლეს განათლებაში შექმნილი ურთულესი ვითარება განათლების მიწოდების (განათლების გადაცემის) უზრუნველყოფის პრობლემებს კი არ უკავშირდება იმდენად, რამდენადაც მეტწილად გამოწვეულია სტუდენტებში (და მთლიანად საზოგადოებაში) ფართოდ დამკვიდრებული განათლების მიღებისადმი (განათლების შეთვისებისადმი) გულგრილი დამოკიდებულებით; ჩემი აზრით, სწორედ ქართულ საზოგადოებაში მყარად ფესვგამდგარი სწავლის ნდომა-სურვილის ნაკლებობა გახლავთ ქვეყანაში წიგნიერების განვითარების ძირითადი დამაბრკოლებელი გარემოება, რის თეორიულ - ეკონომიკური დასაბუთების მცდელობასაც გთავაზობთ ქვემოთ.

საკვანძო სიტყვები: უმაღლესი განათლების პრობლემები; დიპლომომანია; ადამიან-კაპიტალი; ინვესტიციები ადამიანში; განათლების ზრდა; ნეპოტიზმი; უმოტივაციო სტუდენტები; კონკურენციის დონე განათლების სფეროში.

ძირითადი ტექსტი

უმაღლესი განათლების სფეროში სახელმწიფო პოლიტიკის პრიორიტეტული ამოცანების სწორად განსაზღვრის მნიშვნელობა. უმაღლესი განათლების სფეროში სახელმწიფო პოლიტიკის ერთ-ერთი მთავარი ამოცანა, ვფიქრობ, საზოგადოებაში განათლების მიღებისადმი მოტივაციის ამაღლების ხელშეწყობაში უნდა მდგომარეობდეს ძირითადად. თანაც, ამ მნიშვნელოვანი ამოცანის განსაზღვრისას უპირობოდ უნდა იქნეს გათვალისწინებული ის სამწუხარო მოცემულობა, რომ განათლების გაჯანსაღებაზე სახელმწიფოს მიერ აქამდე გაწეულმა ძალისხმევამ არსებითად ვერ აამაღლა საზოგადოე-

ბაში ცოდნის მიღებისადმი განწყობის დონე: განათლებაზე და მეცნიერებაზე გაზრდილმა ხარჯებმა, სწავლების ხარისხის გარკვეულწილად გაუმჯობესება - გათანამედროვეობამ, სასწავლო დაწესებულებების კეთილმოწყობამ, უმაღლესში ჩასარიცხი საგამოცდო თუ სტუდენტთა აკადემიური მოსწრების შეფასების სისტემების ცვლილებებმა, ასევე სხვა მიმართულებებით გატარებულმა რეფორმებმა და ღონისძიებებმა მნიშვნელოვნად ვერ გაზარდა მოქალაქეებში პროფესია-სპეციალობის მაღალ დონეზე დაუფლების ნდომის ხარისხი.

საქმე რომ სწორედ ასეა და არა სხვაგვარად (მოსახლეობაში რომ არასაკმარისია განათლების მიღების წადილი), გამომდინარეობს აუდიტის სახელმწიფო სამსახურის მიერ 2017 წელს განათლების სისტემაში ჩატარებული შემოწმების სამუხარო შედეგებიდანაც: მაკონტროლებელი უწყების დაკვირვებით, ლექცია - სემინარებზე სტუდენტების დასწრების საერთო მაჩვენებელმა 15% შეადგინა (მაშასადამე, საშუალოდ მოსწავლეთა 85% არ ესწრება მეცადინეობებს - ვფიქრობ, ეს გარემოება მხოლოდ იმით თუ აიხსნება, რომ სტუდენტების ამ ნაწილს უბრალოდ არ გააჩნია განათლების მიღების სურვილი); აუდიტისთვის შერჩეული სამი წამყვანი უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების - ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტისა და საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ბაკალავრის ხარისხით კურსდამთავრებულთა 64%-მა სწავლა საშუალოზე დაბალი აკადემიური მოსწრების მაჩვენებლით დაასრულა; ასეთივე (საშუალოზე დაბალი) მოსწრებით დაამთავრა უმაღლესი სასწავლებელი სახელმწიფო გრანტით დაფინანსებული სტუდენტების თითქმის ნახევარმა (ადვილად წარმოსადგენია, როგორი მდგომარეობაა ამ თვალსაზრისით სხვა, უფრო ნაკლებად პრესტიჟულ სასწავლო დაწესებულებებში).

როგორ და რატომ დაიძვინდრა ქართულ საზოგადოებაში ფართოდ ადგილი ცოდნის მიღება - გაღრმავებისადმი ასეთმა არაჯანსაღმა დამოკიდებულებამ?

საგანმანათლებლო მიღწევებისადმი მოსახლეობის ამგვარ განწყობას საფუძვლები ჯერ კიდევ გასულ საუკუნეში ჩაეყარა: ყოფილ სსრ კავშირში შრომის კონსტიტუციურ გარანტიორად სახელმწიფო გამოდიოდა - ის მთლიანობაში იღებდა საკუთარ თავზე მოქალაქის დასაქმებაზე ზრუნვას, მის სამუშაოზე გამწესებას, ამიტომ, გასაგებია, რომ, ადამიანის ქცევის მოტივაციის კანონზომიერებიდან გამომდინარე, სწორედ ასეთ სასათურე პირობებს უკავშირდებოდა საბჭოთა მოქალაქეებში დროთა განმავლობაში ფართოდ დამკვიდრებული გულგრილი დამოკიდებულება განათლება-პროფესიონალიზმის მიღება - განვითარებისადმი.

მაგრამ რატომაა ჩვენთან ამ თვალსაზრისით სიტუაცია პრაქტიკულად უცვლელი დღესაც? როგორ მოხდა ისე, რომ თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკის მძლავრმა მექანიზმებმა, განსაკუთრებით კონკურენციის მოქმედების პრინციპმა, რომელიც ყოველგვარი განვითარების, ხარისხის პერმანენტულად გაუმჯობესებისა და ამისათვის საჭირო ადამიანური უნარების ამაღლების სტიმულირების უდავო წინაპირობაა, ვერ უზრუნველყო ჩვენ მოქალაქეებში საგანმანათლებლო მიღწევებისადმი მოტივაციის ჯეროვნად გაღვივება? რატომ ვერ აამაღლა პაექრობის დოგმატმა უდავოდ მაღალინტელექტუალური პოტენციალით დაჯილდოვებულ ჩვენ საზოგადოებაში განათლების მიღებისადმი განწყობა თვისებრივად?

უმაღლესი განათლების სფეროში დაბალი კონკურენციის ძირითადი მიზეზები. ვფიქრობ, სხვა მიზეზებთან ერთად, განათლების მიღების მსურველებს შორის სუსტი კონკურენცია განპირობებულია მოსახლეობაში დამკვიდრებული ე.წ. „განათლების უსარგებლობის“ განცდით, რომელიც ქვეყანაში გაბატონებული ნეპოტიზმის და ნაცნობ-მეგობრობის ნიშნით საჯარო სამსახურში დასაქმების სამწუხარო ტენდენციას უკავშირდება (როგორი აუხსნელი ფენომენიც არ უნდა იყოს, ასეთივე მიდგომაა გაბატონებული თვით კერძო სექტორშიც კი), და რომელიც უეჭველად სპობს მოქალაქეებში საკუთარი ნიჭით და მონდომებით წარმატების მიღწევის მოტივაციას, შესაბამის

სად, ასუსტებს განათლების მიღების მსურველებში კონკურენციის დონეს.

ამასთან, საქართველოში გავრცელებული საკუთარი ნათესავ-ახლობლების სამსახურებრივი მფარველობა-პროტექციის მახინჯი გამოვლინებები, მიუხედავად მათი მასშტაბური ხასიათისა, მაინც არ უნდა ჩაითვალოს განათლების შეძენის მოსურნეებს შორის კონკურენციის შემზღუდავ ძირითად გარემოებად. მეტიც, ჩემი აზრით, ეს მანკიერი მოვლენა პირდაპირ უკავშირდება და გამომდინარეობს არსებითად უფრო მნიშვნელოვანი ფუნდამენტური პრობლემიდან, რომელზეც ქვევით გვექნება საუბარი და რომლის გადაწყვეტა, დარწმუნებული ვარ, ერთი მხრივ, ხელს შეუწყობს ქვეყანაში განათლების დონის მთლიანობაში ამაღლებას და, იმავედროულად, საგრძნობლად შეასუსტებს ნეპოტიზმის გამოვლინებებს და სხვა მისთანა მახინჯ ტენდენციებსაც.

რა აბრკოლებს საზოგადოებაში საგანმანათლებლო მიღწევებისადმი მოტივაციის გაღვივების პროცესს რეალურად? რაში მდგომარეობს მთავარი მიზეზი იმისა, რომ სტუდენტ-ახალგაზრდობას შორის ფაქტობრივად არ წარმოებს ისეთი დონის და ხარისხის პაექრობა განათლებისთვის, რომელიც მათში სწავლის სტიმულს ჯეროვნად გააღვივებდა?

პრობლემა, ვფიქრობ, შემდეგშია: **საქართველოს მოსახლეობის დიდ ნაწილში განათლების მიღებისადმი განწყობა ფაქტობრივად ჩანაცვლებულია განათლების დამადასტურებელი საბუთის დაუფლების მოტივაციით.**

მოსახლეობის განწყობის ეს მოვლენა (ცოდნის მიღებასთან შედარებით დიპლომის მიღების უპირატესობის საზოგადოებრივი მენტალიტეტი) ასევე უკავშირდება საბჭოთა ეპოქის შუა ხანებში მოსახლეობაში უკვე ფართოდ დამკვიდრებულ ზერელე დამოკიდებულებას განათლების ამაღლებისადმი - სწორედ იმ პერიოდიდან იწყება კანონიერი თუ უკანონო გზით მიღებული უმაღლესი განათლების „დამადასტურებელი“ დიპლომების გაცემის ზრდა. განსაკუთრებით ფართო მასშტაბები ამ მოვლენამ წინა საუკუნის 80-იანი წლების მიწურულს მიიღო, თითქმის

საყოველთაო ხასიათად კი საზოგადოებისათვის დამოუკიდებელი საქართველოს ფუნქციონირების პირველ ათწლეულში იქცა და, სამწუხაროდ, მნიშვნელოვნად არც შემდგომ პერიოდში შეცვლილა უკეთესობისაკენ.

ალბათ, არ გადავაჭარბებ, თუ ვიტყვი, რომ სტუდენტების დიდი უმეტესობა უნივერსიტეტ - ინსტიტუტებში მნიშვნელოვანწილად ცოდნის მისაღებად კი არ დადის (ვფიქრობთ, ეს ფაქტი ზემოთ მოყვანილი აუდიტორული სამსახურის დასკვნითაც დასტურდება უტყუარად), არამედ ასეთი ცოდნის დამამტკიცებელი დიპლომის მისაღებად; ესეიგი, სტუდენტების (ისევე, როგორც მათი მშობლების, მთლიანობაში ჩვენი საზოგადოების) სოლიდური ნაწილი უმაღლესი განათლების მიღებით კი არ არის მოტივირებული, არამედ მათ ასეთი განათლების თაობაზე გაცემული დიპლომის დაუფლების სურვილი ამოძრავებს.

სხვაგვარად ეს იმას ნიშნავს, რომ საზოგადოებრივი მოთხოვნილება უმაღლესი განათლების დამადასტურებელ დოკუმენტზე არ ემთხვევა მოთხოვნილებას რეალურ განათლებაზე (საგრძნობლად აღემატება კიდეც ამ უკანასკნელს). ნიშანდობლივია ისიც, რომ ამგვარ პარადოქსულ მოცემულობას განათლების მიმწოდებელი (დიპლომის გამცემი) უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებებიც ადეკვატურად (თავისუფალი ბაზრის პრინციპების შესაბამისად) პასუხობენ და საზოგადოებრივ დაკვეთას ზედმინევით ასრულებენ: ისინი მომხმარებელს უპირატესად იმ პროდუქტით (უმაღლესი განათლების დამადასტურებელი დოკუმენტით) უზრუნველყოფენ, რომელიც მას უფრო მეტად სჭირდება.

რა გამოდის: იმ ბაზარზე, რომელსაც უმაღლესი განათლების ბაზარს ვუწოდებთ, განათლების ყიდვა - გაყიდვა (საგანმანათლებლო მომსახურების გაწევა-მიღება) კი არ ხდება ფაქტობრივად, არამედ ძირითადად დიპლომით უბრალო ვაჭრობა მიმდინარეობს. საკუთრივ განათლება (განმანათლებლობა) კი, როგორც პროდუქტი, ამ ბაზარზე ფორმალურად, შეიძლება ითქვას, დამხმარე საშუალების სახით თუ ფიგურირებს მხოლოდ: ისეთი ფორმით და იმ მოცულობით, რაც საკმარისი იქნება სასწავლო დაწესებულებისათვის დიპლომის გაცემის

უფლების მისაღებად (შესანარჩუნებლად) და აღნიშნულთან დაკავშირებული საქმიანობის მინიმალურ დონეზე უზრუნველ-საყოფად.

სწორედ ამით აიხსნება, ალბათ, ის სამწუხარო რეალობა, რომ ჩვენი უმაღლესი სასწავლებლების მნიშვნელოვანი ნაწი-ლისთვის განათლების ხარისხის ამაღლებაზე განსაკუთრებუ-ლი ზრუნვა არ გახლავთ პრიორიტეტული ამოცანა: განათლება არ არის რეალურად ის პროდუქტი, რომლის რეალიზაციისათვი-საც კონკურირებენ სასწავლო დაწესებულებები ერთმანეთთან და, ალბათ, არც ამგვარი პაექრობის გაღვივების პერსპექტივა ხიბლავთ დიდად - ეკონომიკური რაციონალურობის თვალსაზ-რისით ხომ არსებული ვითარება მათთვის ერთობ ხელსაყრე-ლია, რადგან ასეთ პირობებში არ უწევთ განათლების მუდმივი გაუმჯობესებისათვის საჭირო არცთუ მცირე ხარჯების გაწევა.

აქ მართებული იქნება დავსვით რამდენიმე შეკითხვა. კი, მა-გრამ თუკი ვუშვებთ, რომ რეალური უმაღლესი განათლების მიღებაზე საზოგადოებაში დაბალი მოთხოვნაა (არასაკმარისი მოთხოვნილებიდან გამომდინარე), მაშინ: რით აიხსნება აბიტუ-რიენტებს შორის სოლიდური კონკურენცია უმაღლესში მოსა-ხვედრად? ან რატომ ცდილობს ბევრი მათგანი მაინცდამაინც პრესტიჟულ უნივერსიტეტში მოხვედრას და ამისათვის სო-ლიდურ თანხასაც გაიღებს? რატომ პაექრობენ ერთმანეთთან უკეთესი რეპუტაციისათვის უმაღლესი სასწავლო დაწესებუ-ლებები?

მოდით, თანმიმდევრულად გავცეთ პასუხები ამ კითხვებს:

პირველი. აბიტურიენტებს შორის პაექრობას რაც შეეხება, ის უმაღლესი განათლების მისაღებად კი არ მიმდინარეობს ძი-რითადად, არამედ დიპლომის დასაუფლებლად - სხვაგვარად რომ იყოს, ახალგაზრდებში კონკურენცია უნივერსიტეტში ჩა-რიცხვისთანავე კი არ დასრულდებოდა, როგორც ეს ჩვენთან ხდება ხშირად, არამედ მის კედლებშიც გავრცელდებოდა და განათლების დონის მთლიანობაში ამაღლებასაც შეუწყობდა ხელს (ფაქტია, რომ საქართველოში უმაღლესში ჩაბარება აპ-რიორი დიპლომის მიღებას ნიშნავს: ყოველწლიურად ჩარიცხუ-

ლთა 92% „დიპლომირებული სპეციალისტი“ ხდება; დანარჩენები კი დიპლომის აღებას საფასურის გადაუხდელობის გამო ვერ ახერხებენ - ასეთები დაახლოებით 6.6%-ია, ან სათანადო აკადემიური მოსწრება არ აქვთ - მხოლოდ 0, 8% (!)).

მეორე შეკითხვასთან დაკავშირებით, რომელიც პრესტიჟულ სასწავლებელში მოსახვედრად აბიტურიენტებს შორის კონკურენციას შეეხება, უნდა ითქვას, რომ ავტორიტეტულ დაწესებულებაში ჩასარიცხად პაექრობა ამ შემთხვევაშიც უკეთესი განათლების მიღების წყურვილით კი არ არის დიდწილად განპირობებული, არამედ ძირითადად გამოწვეულია სულ სხვა მოტივაციით - მაღალი რეპუტაციის მქონე უმაღლესი სასწავლო დაწესებულების მიერ გაცემული დიპლომის დაუფლების სურვილით (მომავალში სამსახურში მოწყობისას დამსაქმებელზე უკეთესი ეფექტის მოსახდენად).

და მესამე. უმაღლეს სასწავლო დაწესებულებებს შორის მართლაც შეინიშნება ერთგვარი პაექრობა, თუმცა ის მეტად უმნიშვნელოა განათლების მომსახურების თვალსაზრისით (უმაღლესი განათლების სუსტი ტემპებით განვითარების ერთ-ერთი მთავარი მიზეზიც, ვფიქრობ, სწორედ ესაა) და მეტოქეობა ძირითადად საზოგადოებისათვის აბსოლუტურად გაუგებარი, ამოუხსნელი საჭიროების დაკმაყოფილების პროდუქტის (რეალური ცოდნით გაუმყარებელი დიპლომის) მომხმარებლისათვის კიდევ უფრო მიმზიდველად წარმოჩინებასა და, რაც ნიშანდობლივია, მისდამი ხელმისაწვდომობის გამარტივებაში გამოიხატება (ვფიქრობ, დიპლომის რთულად დაუფლების მნიშვნელობაზე საუბარი ზედმეტია), რაც, უდავოა, საზოგადოებაში განათლების მიღება-ამაღლებისადმი ნიჰილისტურ განწყობას კიდევ უფრო აღრმავებს, მაშასადამე, უფრო მეტად ნაახალისებს უნიგნურობას.

რეალური ცოდნის მიღების მოტივაციის გაღვივების სახელმწიფოებრივი მექანიზმი და მისი გამოყენების გადამწყვეტი მნიშვნელობა უმაღლესი განათლების განვითარების საქმეში. რაშია გამოსავალი? როგორ გავაღვივოთ საზოგადოებაში ცოდნის მიღების მოტივაცია? რა გზით შევუწყოთ ხელი სტუ-

დენტ-ახალგაზრდებში განათლებისათვის პაექრობის ხარისხის ამაღლებას? დაბოლოს, რატომ ვერ მოახერხა სახელმწიფომ (კერძო სექტორმა) ამის უზრუნველყოფა აქამდე ან რა მოხდება, თუკი მდგომარეობა ამ მხრივ არსებითად არ შეიცვლება?

რაც შეეხება არსებული მდგომარეობის უცვლელად დატოვებას, ცალსახაა, რომ ეს მხოლოდ გააუარესებს განათლების ხარისხს ქვეყანაში. უკეთეს შემთხვევაში, **განათლება ისეთი უმნიშვნელო ტემპებით თუ განვითარდება მომავალში, როგორი უმნიშვნელო ფუნქციაც აკისრია ფაქტობრივად მას საგანმანათლებლო მომსახურების გაწევის სფეროში (უფრო ზუსტად, დიპლომით ვაჭრობის საქმიანობაში, რადგან დღესდღეობით დიპლომი განათლების სიერციდან ამოვარდნილი, მისგან გამიჯნული რაღაც გაუგებარი საქონელია, რომელიც, სამწუხაროდ, აბსოლუტურად დომინირებს რეალურ განათლებაზე, როგორც მომსახურების სახეობაზე).**

მაშასადამე, გამოდის, რომ ხსნა უმაღლესი განათლების როლის (მისი ფასეულობის) ამაღლებასა და საზოგადოებაში არსებული დიპლომისადმი მანკიერი დამოკიდებულების (დავარქვათ ამ მოვლენას პირობითად „დიპლომომანია“) შემცირებაშია. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, **გამოსავალი საზოგადოებაში რეალურ განათლებაზე მოთხოვნილების (ხაზს ვუსვამ, მოთხოვნილების, და არა მოთხოვნის) ამაღლებისა და ცოდნით გაუმყარებელ დიპლომებზე მოთხოვნილების დაქვეითების უზრუნველყოფაშია.** სამწუხაროდ უნდა ითქვას, რომ ქვეყანაში ამ თვალსაზრისით მუშაობა არც აქამდე შეინიშნებოდა და დღესაც არ მიმდინარეობს; ფაქტობრივად არ ხდება განათლებისადმი საზოგადოებრივი დამოკიდებულების (მენტალიტეტის) სასიკეთოდ ტრანსფორმირების უზრუნველყოფი ქმედითი მექანიზმების ძიება-იმპლემენტაცია, არადა, სწორედ ამ პრობლემის გადაწყვეტაშია, ჩემი აზრით, უმაღლესი განათლების სისტემის განვითარების გასაღები.

გასაგებია, რომ საზოგადოების ცნობიერებაში დამკვიდრებული სტერეოტიპების დაძლევა იოლი საქმე არ არის. თითოეული ადამიანი, საკუთარი სუბიექტური დამოკიდებულებიდან

გამომდინარე, თავად განსაზღვრავს თავისთვის ცოდნის საჭიროება - სარგებლიანობას, შესაბამისად, წარმოუდგენლად რთულია განათლების ფასეულობაზე ჩამოყალიბებული მცდარი შეხედულებები შეაცვლევიანო მას.

რთულია, თუმცა შესაძლებელი. ამასთან დაკავშირებით მაქვს გარკვეული მოსაზრებები, რომლის თაობაზეც ქვემოთ მოგახსენებთ.

დასაწყისისთვის გავერკვეთ, თუ ვის ხელენიფება უკეთ ამ ნეგატიური მოვლენის (დიპლომომანიის) განეიტრალება - კერძო სექტორს, თუ სახელმწიფოს?

თავისუფალი ბაზარი რომ პრაქტიკულად უძლური აღმოჩნდა ჩვენ საზოგადოებაში (სტუდენტებში) რეალური ცოდნის მიღებისადმი, პროფესიის მაღალ დონეზე დაუფლებისადმი გულგრილი დამოკიდებულების წინაშე, ეს ამ ტიპის ეკონომიკურ სისტემაში ცხოვრების თითქმის 30- წლიანმა გამოცდილებამ დაგვანახა: კომერციული უმაღლესი სასწავლებლების აბსოლუტური უმეტესობა დღესაც ვერ პასუხობს თანამედროვე გამოწვევებს, ვერ უზრუნველყოფს მაღალკვალიფიციური კადრების მომზადებას, ვერ ახერხებს სწავლების ხარისხის ზრდას და ა.შ.; ბევრია მათ შორის ისეთი დაწესებულებაც, რომელიც საერთოდ არ ისახავს იმაზე მეტ მიზანს, ვიდრე მოგების მაქსიმიზაციაა, და სადაც განათლების პროცესი მეტწილად ფიქციაა, ხოლო სტუდენტების შეფასება კი აუცილებელი ფორმალობა (პრინციპში, იგივე ითქმის მთელ რიგ სახელმწიფო ინსტიტუტ-უნივერსიტეტებთან მიმართებითაც).

ცხადია, ზემოაღწერილი უმაღლესი დაწესებულებების (და ასეთები, გავიმეორებ, მრავლადაა საქართველოში) ამგვარი დამოკიდებულება სასწავლო პროცესისადმი ვერაფრით აამაღლებს სტუდენტებში განათლებისათვის კონკურენციის ხარისხს (შესაბამისად, განათლების დონეს მათში): საბოლოოდ ხომ დიპლომს მაინც ყველა იღებს - წარჩინებული მოსწავლეც, დაბალი აკადემიური მოსწრების სტუდენტიც და ის ახალგაზრდაც კი, რომელიც საერთოდ არ ესწრებოდა ლექცია-სემინარებს (რისი სრული უფლებაც აქვს რატომღაც). ცხადია, ყოველთვის

მოიძებნებიან ისეთი მოსწავლეები, რომლებმაც რეალური განათლების ფასი კარგად უწყიან, და რომლებსაც არ სჭირდებათ დამატებითი მოტივაცია (განსაკუთრებული კონკურენციული გარემო) ცოდნის დასაუფლებლად. მაგრამ, გულწრფელები ვიყოთ, ჯერ ერთი, ასეთები ძალზე ცოტაა, და, მეორეც: მათ რომ უფრო მაღალ კონკურენციულ პირობებში უწევდეთ სწავლა, ვიდრე ახლა უხდებათ (ანუ იმ არასაპაექრო გარემოში, როდესაც თანაკურსელების 85% საერთოდ არ ესწრება მეცადინეობებს), ეს ხომ მათაც წაადგებოდათ სასიკეთოდ და ზოგიერთ იმ, ასე ვთქვათ, მოდუნებულ პროფესორ-მასწავლებელსაც, რომელსაც ამგვარ ვითარებაში კვალიფიკაციის ამაღლების სტიმული პრაქტიკულად არ გააჩნია?

პრინციპში, თეორიული თვალსაზრისით, თვითრეგულირებადი ბაზარი ადრე თუ გვიან შედეგს მაინც გამოიღებს (სავარაუდოთ, ეს ასეც იქნება) და განათლების მიღებისადმი ჩვენი საზოგადოების ლტოლვას სათანადოდ გააღვივებს კიდეც, თუმცა არავინ იცის დაზუსტებით, როდის მოხდება ეს. ადვილად შესაძლებელია, ამას რამდენიმე ათეული წელიც დასჭირდეს - ამის დრო კი, დამეთანხმებით, სახელმწიფოს არ აქვს.

მაშასადამე, დიპლომომანიასთან ბრძოლის ბერკეტები სახელმწიფო რეგულირებაშია მოსაძებნი. თანაც ამ მექანიზმების შერჩევისას (ეს ზევითაც აღვნიშნეთ და აქაც გავიმეორებთ) უპირობოდაა გასათვალისწინებელი ისიც, რომ, საქართველოს დამოუკიდებლობის მთელი პერიოდის მანძილზე განათლების ხარისხის გასაუმჯობესებლად სახელმწიფოს მიერ განეულმა ძალისხმევამ (ამ მიმართულებით ხარჯების გაზრდამ, ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესებამ, პედაგოგებისთვის ხელფასების მომატებამ, საკანონმდებლო ბაზის სრულყოფამ, აღიარებული საერთაშორისო სტანდარტების დანერგვამ, ხარისხისა და მისი კონტროლის უზრუნველყოფაზე ზრუნვამ, სასწავლო პროგრამების დახვეწამ და ა.შ.) სტუდენტ-ახალგაზრდობაში რეალური განათლების მიღების მოტივაცია არსებითად ვერ აამაღლა. პრინციპში, სიმართლე ითქვას, დიდად არც უნდა გვექონოდა ამის მოლოდინი: **სტუდენტების (და მთლანობაში საზოგადოე-**

ბის) სოლიდურ ნაწილს ხომ, როგორც ზევით შევეცადეთ დაგვესაბუთებინა, ეს პროდუქტი (განათლებით მომსახურება) კი არ სჭირდება რეალურად (თუნდაც გაუმჯობესებული სახით), არამედ სულ სხვა (საქონელი) - დიპლომი; ხარისხის ამალგებით საზოგადოებისთვის უსარგებლო პროდუქტზე მოთხოვნილების გაღვივება კი ურთულესი, ხშირად - გადაუწყვეტელი ამოცანაა, და სწორედ ამიტომაც, ჩემი აზრით, რომ განათლების მიწოდებაზე სახელმწიფო ინსტრუმენტების გამაჯანსაღებელი ზემოქმედებით ვერ მოხერხდა საზოგადოებაში რეალური ცოდნისადმი მოთხოვნილების დონის არსებითად ამაღლება.

ზემოაღნიშნული მსჯელობიდან ერთგვარად პარადოქსული (ამავე დროს, ვფიქრობ, მნიშვნელოვანი) დასკვნაც გამომდინარეობს: ჩვენი მომხმარებლისათვის დიპლომა შეიძინა რეალური განათლების შენაცვლებადი საქონლის ფუნქცია და ძირითადი საქონლის (განათლების) პოზიციები საგრძნობლად შეავიწროვა ბაზარზე.

საინტერესოა, რომ შექმნილი სიტუაცია თავად გვეკარნახობს მისგან გამოსავლის გზებს - იმისათვის, რომ განათლების პროდუქტმა დაიბრუნოს პოზიციები ბაზარზე, სიტუაცია საპირისპიროდ უნდა შეიცვალოს: უმაღლესი განათლების დამადასტურებელ საბუთზე საზოგადოებრივი საჭიროების სტრუქტურაში უნდა დაიწყოს ისეთი შეუქცევადი პროცესები, რომლებიც გაზრდის ცოდნით გამყარებულ დიპლომებზე მოთხოვნილებას და, პირიქით, შეამცირებს უსაგნო დიპლომების საჭიროებას მოსახლეობაში; ურთიერთშენაცვლებად პროდუქტებს კი (როგორებადაც აქ განვიხილავთ რეალურ განათლებას, ერთი მხრივ, და დიპლომს, მეორე მხრივ) ახასიათებთ თვისება, რომლის მიხედვით ერთ პროდუქტზე მოთხოვნის ზრდა იწვევს მეორეზე მოთხოვნის შემცირებას.

შესაბამისად, თუკი მოვახერხებთ საზოგადოებაში ცოდნით გაუმყარებელ დიპლომზე მოთხოვნის შემცირებას, ამით გარანტირებულად გავზრდით მოთხოვნას რეალური განათლების მიღებაზე, მაშასადამე, ავამაღლებთ მოქალაქეებში ცოდნის მიღების მოტივაციას (მთავარი ამოცანაც ხომ ესაა სწორედ).

დიპლომის უსწავლელად დაუფლების მსურველთა რაოდენობის შესამცირებლად (მაშასადამე, ასეთ დიპლომზე მოთხოვნის შესამცირებლად) ყველაზე ეფექტიან და ოპტიმალურ გამოსავალს კი, განათლების დამადასტურებელ დოკუმენტზე (და არა საკუთრივ განათლებაზე, რაც მნიშვნელოვანია) ხელმისაწვდომობის გართულებაში ვხედავ: სათანადო განათლებით არაუზრუნველყოფილი დიპლომების დეფიციტი თუ შემოაბრუნებს ამ პროდუქტის მომხმარებელთა განწყობას მისი ალტერნატიული გზით დაუფლებისაკენ - ასეთი გზა კი სწავლაზე გადის (მხოლოდ სწავლაზე უნდა გადიოდეს).

ცოდნის არმქონე კურსდამთავრებულთათვის დიპლომების შეზღუდვა, როგორც ზევით აღვნიშნეთ, დიდად არ შეესაბამება მისი გამცემი დაწესებულებების კომერციულ (და ფაქტობრივად, უმთავრეს მამოძრავებელ) ინტერესებს. სწორედ ამიტომ ეს საქმე სახელმწიფომ უნდა ითავოს და, სიტუაციის რადიკალურად გაუმჯობესებამდე, უმაღლესი განათლების დამადასტურებელი დოკუმენტის გაცემაზე (და არა განათლების უზრუნველყოფაზე) ერთგვარი მონოპოლია დააწესოს:

სახელმწიფომ ქვეყნის საჯარო და კერძო უმაღლეს სასწავლებლებში უნდა შემოიღოს სპეციალისტების დიპლომირებისთვის სავალდებულო ერთიანი სახელმწიფო გამოსაშვები გამოცდები (მსგავსად უმაღლესში ჩასარიცხი ერთიანი ეროვნული გამოცდებისა, თუმცა უმაღლესი დაწესებულებების სასწავლო პროგრამების გათვალისწინებით), რომელთა ჩაბარების გარეშე, ინსტიტუტ-უნივერსიტეტებს არ ექნებათ უფლება, მიანიჭონ კურსდამთავრებულს შესაბამისი კვალიფიკაცია. სხვაგვარად, უმაღლეს სასწავლებლებს უნდა აეკრძალოთ კურსდამთავრებულთათვის ბაკალავრის ხარისხის მინიჭება სახელმწიფო გამოსაშვები გამოცდის ჩაბარების გარეშე, ხოლო ასეთი შემთხვევებისათვის დაწესებულებებს უნდა მიეცეთ უფლება გასცენ მხოლოდ საბაზისო ან საშუალო საფეხურის უმაღლესი განათლების დამადასტურებელი დოკუმენტი.

ქვეყანაში უმაღლესი განათლების განვითარების ხელისშემშლელი გარემოებები და მათი დაძლევის გარდუვალი აუცილებ-

ლობა. ქვეყნის განათლების სისტემის დამანგრეველი მოვლენის - დიპლომომანიის გასაწეიტრალეზლად სახელმწიფოს მხრიდან ამგვარი გაბედული ნაბიჯის გადადგმას მტკიცე და ერთიანი სახელისუფლებო და საზოგადოებრივი ნება დასჭირდება უეჭველად, რადგან ამას მოწინააღმდეგეებიც გამოუჩნდებიან - არსებული მდგომარეობა, რომელიც, გადაჭარბების გარეშე უნდა ითქვას, ღუპავს ქვეყანას, ბევრს აწყობს:

- პირველ რიგში, სტუდენტების იმ ნაწილს, ვისაც სურს დიპლომი ცოდნის გარეშე მიიღოს და იოლად გაიკაფოს გზა ქვეყანაში გაბატონებული ნეპოტიზმისა თუ ნაცნობ-მეგობრობის ნიშნით დასაქმების პირობებში (თითქმის დარწმუნებული გახლავართ, რომ ზემოაღნიშნული გადაწყვეტილება, მისი რეალიზაციის შემთხვევაში, ამ მანკიერ გამოვლინებებთან ბრძოლის საქმეშიც შეიტანს სოლიდურ წვლილს: რაც უფრო ნაკლები ცოდნით გაუმყარებელი დიპლომი იქნება გაცემული მთლიანობაში, მით ნაკლები საჭიროება დადგება ყალბად დიპლომირებული ახლობელ-ნათესავების იმ სამსახურებში მოწყობისა, რომლებიც უმაღლესი სასწავლებლის დამთავრების დამადასტურებელი დოკუმენტის წარდგენას ითხოვენ);

- ეს აწყობს ზემოხსენებულ სტუდენტთა მშობლებს, რომლებიც ჩვენი ერისთვის დამახასიათებელი შვილების მიმართ ტრადიციული მომეტებული ზრუნვის განწყობას პირნათლად ასრულებენ (მატერიალურად მათ განათლების მიღებისათვის საჭირო პირობებს უქმნიან) და ვერ ხვდებიან (ან თითქოს ვერ ხვდებიან), რომ, რადგან მათი შვილები არ სწავლობენ, მათი მატერიალური შემწეობა სახსრების უაზრო, უპერსპექტივო ხარჯვაა;

- უნდა ითქვას, რომ არსებული მდგომარეობა აწყობს სტუდენტების იმ ნაწილსაც, ვინც ცოდნის მიღებას და დასპეციალიზებას რეალურად ესწრაფვის - ასეთ ვითარებაში ისინი განათლებას ისეთ საჭირო დონეზე იღებენ, რომელიც, მათი აზრით (უნდა ითქვას, არცთუ უსამართლოდ), საკმარისი იქნება მომავალში საქმიანობის ასპარეზზე კონკურენტების (პრაქტიკულად, სტუდენტების მეორე ნაწილის, რომელიც არ სწავლობს) ჩამოსაცილებლად;

- სტატუს - კვანყობთ ზოგიერთი უმაღლესი დანესებულების იმ მესვეურებსაც, ვისთვისაც მნიშვნელოვანია, რომ სასწავლებლებში საგანმანათლებლო პროცესი მიმდინარეობდეს პროცესისთვის და არა შედეგისთვის, რადგან ასეთ პირობებშია შესაძლებელი რეალურ განათლებაზე გასაწევი ხარჯების ეკონომია;

- ეს აწყობს ხელისუფლების ზოგიერთ წარმომადგენელსაც, ვისთვისაც მოქმედი სისტემა ერთგვარი საშუალებაა ქვეყანაში „უმაღლესი განათლების“ მაჩვენებლის არსებულ დონეზე (მოსაჩვენებლად) შესაკავებლად, და ვისთვისაც ეს სისტემა გარანტიაა იმისა, რომ დიპლომის დაუმსახურებლად მიღების მოსურნეები სოციალურ - ეკონომიკური მდგომარეობით უკმაყოფილოთა რიგებში არ მოხვდებიან;

- დაბოლოს, ეს აწყობს საქართველოში განათლების განვითარების, ქვეყნის პროგრესის მონაწილედგეგმებს.

მიუხედავად ზემოაღნიშნულისა, იმედს ვიტოვებ, რომ სტატიაში მოყვანილი მოსაზრება გაზიარებული იქნება ფართო საზოგადოების მიერ, მხარდაჭერას მიიღებს სამეცნიერო წრეებში და გამომხატურებას ჰპოვებს ხელისუფლებაშიც, რადგან, დარწმუნებული ვარ, ამით შესაძლებელი გახდება განათლების განვითარების განმაპირობებელი შემდეგი უმნიშვნელოვანესი ამოცანების გადაწყვეტა: რეალური ცოდნის მიღებისადმი საზოგადოებრივი განწყობის ამაღლება, სტუდენტ-ახალგაზრდებში კონკურენციის დონის გაზრდა (ამას დიპლომის დაუმსახურებლად გაცემის შეზღუდვა განაპირობებს) და სწავლის ხარისხის დონის რეალურად გაუმჯობესება (უმაღლეს სასწავლებლებს ამისაკენ განათლებაზე გაზრდილი მოთხოვნა, განათლების როლის ამაღლება უბიძგებს).

ამასთან, რაც არანაკლებმნიშვნელოვანია, მოსაზრების პრაქტიკაში დანერგვა არ უკავშირდება დიდ დანახარჯებს (მით უფრო, თუ გამოსაშვები გამოცდების ორგანიზებისათვის სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ყოველწლიურად გასაწევ დანახარჯებს შევუდარებთ ამ დონისძიებისაგან მოსალოდნელ უაღრესად მაღალ შედეგს - ქვეყნის უმაღლესი განათლების დონის თვისებრივად ამაღლებას), და მეორე: სახელმწიფოს ხელში მოქცეული

დიპლომირებისათვის სავალდებულო გამოცდის მექანიზმის მეშვეობით ყოველთვისაა შესაძლებელი პროცესის შედარებით უმტკივნეულოდ (თანმიმდევრულად, ეტაპობრივად) წარმართვა-რეგულირება.

ლიტერატურა:

1. გრეგორი მენქიუ. ეკონომიკის პრინციპები. თბილისი; დიოგენე, 2000, 790გვ.

2. Э. Денисон. Исследование различий в темпах экономического роста. Изд. “Прогресс” – Москва, 1971, (486 стр.)

3.Егоров С. Человеческий фактор и экономический рост в условиях постиндустриализма. Ж. “Вопросы экономики”. 2004, N5, (стр. 81-95).

REFERENCES:

1, Gregory Mankew. Principals of Economics. Tbilisi; “Diogene”, 2000, 790 pages.

2.E. Denison. Study of differences in economic growth rates. Ed. “Progress” - Moscow, 1971, (486 pp.)

3.Egorov S. The human factor and economic growth in the context of post-industrialism. J. “Issues of Economics”. 2004, N5, (pp. 81-95).

POLITICAL-ECONOMIC ANALYSIS OF THE FUNDAMENTAL PROBLEMS OF HIGHER EDUCATION IN GEORGIA

Vladimer Basaria

Academic Doctor of Economics,
Associate Professor of Sokhumi State University

RESUME

There is a lot of talks about an important role of education in the development of economy: the low level of education, the lack of qualified personnel hinders the development of the production, increases unemployment.

Several studies have confirmed that the high level of unemployment is associated with the failure of the higher education system: the higher educational institutions of Georgia cannot even prepare the relevant qualified workers for even low-paid jobs after graduation.

It is understandable, that problem of the higher educational system in the country is due to a combination of reasons, and they can be overcome only through complex measures. At the same time, the difficult situation in higher education is not related to the provision of education transfer, but it is caused by the indifferent attitude of the students (and the whole society) to acquire a well-established (qualitative) education.

That's why it is necessary to reduce the demand for diplomas (such a paradox due to the mental Soviet heritage, nepotism and difficulties in finding job without protection). By doing so, we will rise the demand for real education (for a diploma based on knowledge) and therefore the motivation of getting knowledge in citizens (students).

But how to do that? Market mechanisms are useless here - after all, the free market crowds out non-competitive goods, which is knowledge, and all economic processes in the field of education occur around the usual sale and purchase of a simple document (commodity good) called a diploma. Therefore, the state must intervene: it should introduce uniform final examinations for all high schools.

As a result, the deficit of diplomas created and regulated by the state, with the power of competition will force students to change attitudes towards how to get it - and the path to this is (must pass) only through knowledge.

Key words: Higher education problems; Diploma mania; Human capital; Investments in human beings; Increase of education; Nepotism; Non-motivating students; Competition level in education.